

Murat AKARSU, *Kabile Bürokrasisi ve Hz. Osman - Katline Sessiz Kalınan Halife*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, Birinci Basım, 311 sayfa, ISBN 9944162999.

Raşit Halifeler arasında gerek uygulamalarıyla tartışmalar yaratan, gerekse hilafetinin sona ermesi bakımından hassas bir konuma sahip olan Hz. Osman'ın ele alındığı eser, başta temel kaynaklar olmak üzere birçok telif eserden farklı rivayetin değerlendirilmesini ihtiva etmektedir. Hz. Osman'ın, izleri İslâm toplumunda asırlarca hissedilmiş, yorumlanmış, önemli hadiselerle tanıklık eden bir dönemdir. Önemlidir zira, Hz. Peygamber'e ilk iman edip, iki kızıyla evlendirdiği damadı ve şura ile iş başına gelen meşru halife Hz. Osman yine mü'min olduklarını iddia eden isyancılar tarafından öldürülmüştür. Onun "mazlum mu yoksa müstehak !" bir şekilde öldürüldüğü tartışıla dursun, bu dönemin İslâm siyaset mekanizmasının yapısı, iktidar-muhalefet ilişkisi gibi birçok meseleye ışık tutacak bir düzeyde incelenmesi elzemdir. Murat Akarsu bu çalışmayla, Hz. Osman döneminin öncelikle doğru bir şekilde algılanmasına çabalamış, rivayetleri imkanlar ölçüsünde objektif bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

İlk dönem İslâm tarihi kaynakları olmak üzere Hz. Osman dönemi, birçok telif eser ve araştırmada geniş bir şekilde yer almıştır. Ayrıca bu konuyla ilgili bir çok müstakil eserde telif edilmiştir. Bunlar arasında Câhız'ın *Kitâbu's-Sâliye el-Osmâniyye*, Mahmud Abbas Akkad'ın *Zun'nureyn Osman b. Affan*, Muhammed es-Sadık Arcûn'un *el-Halifetu'l-Müftra Aleyh Osman b. Affan*, Muhammed b. Yahyâ ibn Ebî Bekr'in (741/1340) *et-Temhid ve'l-Beyân fi Maktelieş-ŞehidOsmân*, Muhammed İbrahim'in *es-Siyastü'l-Maliye li-Osmân b. Affan*, Muhammed Ravvas Kal'âcî'nin *Mevsûati Fıkhı Osman b. Affan* gibi birçok eserin yanı sıra, kaleme alınmış makaleler zikredilebilir. Akarsu, Hz. Osman dönemini müstakil olarak ele alan bu eseriyle, dilimizde yapılmış araştırmalara önemli bir katkıda bulunmuştur.

Eser üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öncelikle, Hz. Osman'ın Müslüman olmasından önceki hayatı, ailesi hakkında bilgi verilmiş, ardından selefi Hz. Ömer tarafından oluşturulan şura üyeleri arasından halife seçilme süreci aktarılmıştır. Kimi tarihçilere göre, Hz. Ali'nin adeta “sonu belli bir oyunda” saf dışı bırakıldığı (s. 30), ya da “hilafete Kur'an ve Sünnet'le birlikte kendi içtihadını eklemesi” (s. 31) sebebiyle hilâfete gelemediği gibi bir çok şekilde izah edilmektedir. İslâm döneminden önce Mekke'nin soylu ailelerinden biri olan Ümeyyeoğullarına mensup olmanın, Hz. Osman'ın halife seçiminde etkisinin olduğu, en azından bu ailenin “yönetimde söz sahibi olmak” adına elinden geleni yaptığı anlaşılmaktadır. Kezâ, halife olduktan sonra Ebû Süfyan'ın Hz. Osman'ın yanına gelerek “Halifelik Teym ve Adiy'den sonra sana geçti, onu top gibi yuvarla ve devletin ileri gelenlerini de Benî Ümeyye'den tayin et. Çünkü bu (dünyevî) bir iktidardır, bilmiyorum cennet ve cehennem var mıdır?” şeklinde adeta “akıl hocalığı” karşılık halifenin “Kalk git, Allah cezanı versin” diyerek cevap verdiği rivayet edilir (s. 38). Ne yazık ki, Hz. Osman'ın uygulamalarının tam da Ebû Süfyan'ın dile getirdiği şekilde gerçekleştiği ve halifenin eleştiri oklarına tutulmasında etkili olduğu vakıadır.

Eserde dönemin sosyo-ekonomik yapısı, Hz. Osman'dan önce hilafet görevinde bulunan iki halifenin dönemleri ile karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bu aşamada fetih hareketleriyle ortaya çıkan sorunlar ve çözümleri, gelir-gider dengesizliği, toplumun tüketim alışkanlıklarının ve ihtiyaçlarının değişmesi gibi faktörler zamanla kaotik ortamın oluşmasına, adeta “göz göre göre” Hz. Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanmasına sebep olmuştur. Refah seviyesinin kısa zamanda yükselmesi, kabile olarak yaşayan Arap toplumunun farklı sorunlarla yüz yüze gelmesine sebep olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, yeni yaşam alanlarının oluşması, farklı kültürlerle temas, Medine çekirdek Müslüman toplumun öngöremediği sorunlara yol açmıştır. İkinci bölümde Hz. Osman'ın öldürülmesini hazırlayan sebepler zikredilmektedir. Halifenin kendi aile çevresini kollayarak, devletin önemli makamlarına getirmesi; ikta, hediye gibi benzeri yöntemlerle Ümeyyeoğullarının önlenemez yükselişinin farklı sorunlara yol açmıştır. Hz. Osman'ın meydana gelen sorunlar karşısında Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf gibi sahabînin eleştirilerini yeterince dikkate almadığı, olayların geri dönülmez hale gelmesinden sonra ise atılan adımların yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Eserde önde gelen sahâbînin bu elim hadise

esnasındaki konumları ve olaylar karşısındaki tutumları, bazı rivayetlere göre “ihmal” iddaları ele alınmaktadır (s. 254-265). Dikkat çeken farklı bir tespit de, farklı vilayetlerden toplanarak gelen isyancıların “gizli el- İbn Sebe” tarafından organize edildiği şeklinde kimi kaynaklara yansıyan bilginin gerçeği yansıtmadığıdır. Aynı şekilde Hz. Aişe gibi bazı etkili sahâbînin dilinden “halifeye isyan etmeyi teşvik eden” mektupların çeşitli bölgelere gönderilmesidir. Kaldı ki, Hz. Âişe daha sonraki süreçte bu iddaları yeminle yalanlamıştır (s. 259). Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Osman devrinde var olan sorunlar, fırsatçı kişiler tarafından kimi zaman organize, kimi zamansa şartların oluşmasıyla fevri bir şekilde ortaya çıkmış, aynı amaca hizmet edecek halde gündeme gelmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Hz. Osman’ın isyancılar tarafından öldürülmesiyle sonuçlanan kuşatma süreci ele alınmaktadır. Her ne kadar farklı cenahlarda olsa da Hz. Ali, Muaviye gibi bazı kişilerin olayların seyrini doğru algıladıkları, “halifenin öldürülme” sürecinin beklenmedik bir son olmadığı anlaşılmaktadır.

Hz. Osman’ın hilafet süresini diğer halifelere göre daha uzun olmuştur. Diğer yandan onun yetmiş yaşını aşkınken, ileri bir yaşta halife olmasının “iktidar ama muktedir” olamamasında etkili olmalıdır. Yanı sıra, dönem itibariyle kısa sürede büyük bir coğrafyaya yayılan İslâm devletinin ciddi bir “hazımsızlık” sorunu yaşaması da krizin olgusunu açıklayan faktörlerden biridir.

Tarih söz konusu olduğunda, objektif değerlendirmelerin ne kadar can alıcı öneme haiz olduğu kitabın birçok bölümünde yazar tarafından dikkat çekilen bir husustur. Bununla birlikte, ele geçen tüm verilere rağmen tarihin adeta gaybı keşfetme çabası olduğu, ne kadar çabalasak da olayların tümüne hâkim olmanın imkansızlığı aşikardır. Tarihi şahsiyetlerin olaylar karşısında takındıkları tavrın, psikolojik, ideolojik, mezhepsel, kabilecilik gayretleriyle farklı çehrelere bürünmesi söz konusu olabilir. Yazar, Hz. Osman dönemini ele alırken “fitne” kavramıyla ifade edilen olaylar silsilesini kronolojik olarak yansıtmakla beraber, bu olayların sebeplerini de ayrıntılı olarak irdelemektedir.

Murat Akarsu Hz. Osman’la ilgili biyografik bir eser oluşturmakla birlikte, dönemin sosyo-ekonomik ahvalini derinlemesine aktarmayı ihmal etmemiştir. Kezâ

yazar, sosyal olayların birçok sebeple bağlantılı olması yanında, tarihî şahsiyetlerin toptancı yaklaşımla ele alınmasına karşı duruşunu sıklıkla ifade etmektedir. Diğer yandan yazar, eserin son sözünde “ Devletlerin kötü yönetilmesi, yöneticilerin dinsel, ırksal, mezhepsel taassuplarla seçilmesi, liyakat unsurunun göz ardı edilmesi, hakkı olana hakkının verilmemesi, sosyal ortamda anarşizmin ortaya çıkmasına imkan vermiş, böylece her dönemde çağdaş Mervânların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.” cümlesiyle bir anlamda eleştirdiği “önyargı” engeline takılmadan edememiştir. Genel anlamda kitabın muhtelif yerlerinde Mervan b. Hakem’le ilgili olumsuz rivayetlerin tekrarlanması-Hz. Osman’ın eşi Naile’nin Mervan’la ilgili iddaları gibi- dikkat çekmektedir.

Hatice Nur ERTÜRK